

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЛОЧИНУ «МАСОВІ ЗАВОРУШЕННЯ»

ORGANIZATION OF CRIME MASS RIOTS

Дячкін М.О.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті досліджено суспільно небезпечні дії, що полягають в організації злочину «масові заворушення», їх наслідки та причинний зв'язок як ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 294 КК України. Пропонуються зміни та доповнення до КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за організацію масових заворушень.

Ключові слова: громадський порядок, масові заворушення, організація масових заворушень, активна участь у масових заворушеннях, натовп, юрба.

В статье исследованы общественно опасные действия, которые выражаются в организации преступления «массовые беспорядки», их последствия и причинная связь как признаки объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 294 УК Украины. Предлагаются изменения и дополнения к УК Украины в части установления уголовной ответственности за организацию массовых беспорядков.

Ключевые слова: общественный порядок, массовые беспорядки, организация массовых беспорядков, активное участие в массовых беспорядках, толпа, юрба.

There is the study of actions that are in the organization of rough directed against the existing law and order, disturbance of public order, made by aggressive crowd's actions, accompanied by violence against the person and/or arson, destruction or damage of another's property, seizure of buildings or premises, forcible eviction of people, resistance to authorities with weapons or other objects used as weapons, for which criminal liability is established under art. 294 of the CC of Ukraine «Mass riots» and their socially dangerous consequences and the causal relationship between actions and their consequences. The author has analyzed examples of Ukrainian jurisprudence in criminal proceedings of riots.

Key words: public order, mass riots, organization of mass riots, active participation in mass riots, crowd.

Масові заворушення, кримінальна відповідальність за які встановлена ст. 294 КК України, є одним із найбільш суспільно небезпечних злочинів. Він вчинюється великою групою людей (натовпом) щодо кількох об'єктів кримінально-правової охорони особливої важливості і, як правило, супроводжуються тяжкими і особливо тяжкими наслідками. Визначення об'єктивних ознак та розробка рекомендацій щодо кваліфікації злочину «масові заворушення» за ознаками об'єктивної сторони в Україні на сьогодні є актуальними і мають сприяти забезпеченню законності у кримінальному судочинстві в частині протидії такого роду злочинам, а також їх запобіганню.

Дослідженню проблемних питань кримінальної відповідальності за злочини проти громадського порядку, громадської безпеки свої дослідження присвячували такі вчені-криміналісти України як: П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, М. І. Бажанов, С. Ф. Денисов, Ю. В. Дубко, В. П. Ємельянов, Ю. М. Кармазін, І. М. Копотун, В. В. Кузнєцов, О. В. Кириченко, О. І. Остапенко, М. І. Панов, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк та ін. Але, незважаючи на те, що ст. 294 КК України (Масові заворушення), а також інші статті, якими встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти громадського порядку, є стабільними тривалий час, сьогоднішні реалії вказують на значні проблеми у питаннях захисту суспільства і держави від посягань на громадську безпеку та громадський порядок, у т. ч. у виді масових заворушень та їх наслідків.

Метою статті є дослідження об'єктивної сторони злочину «масові заворушення», а також розробка практичних рекомендацій щодо кваліфікації вказаного злочину з урахуванням ознак об'єктивної сторони та пропозицій щодо удосконалення норм КК України в частині відповідальності за діяння, вчинювані під час масових заворушень, та їх суспільно небезпечні наслідки.

Ознаки об'єктивної сторони злочину як джерела інформації про нього є не тільки об'єктивними, але й найбільш інформативними. Вони можуть вказувати на спрямованість злочинного посягання на певні об'єкти кримінально-правової охорони, заподіяну їм шкоду, форму і вид вини, стадію вчинення злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, суспільну небезпечність посягання, а також особу, що його вчинила.

У 2013 р. в Україні за ознаками злочинів, передбачених ст. 294 КК України, перебувало 7 кримінальних проваджень. З них 2 провадження зареєстровані вперше того ж року, а 5 – перейшли з попередніх звітних періодів. За жодним з них обвинувальний акт до суду направлено не було. 2 кримінальні провадження були закриті, а п'ять – залишилися без прийняття остаточного рішення. У 2014 р. за ознаками ст. 294 КК України було зареєстровано 148 кримінальних правопорушень, за результатами досудового розслідування яких до суду було спрямовано 10 обвинувальних актів, 71 провадження було закрито, а 95 – залишилися без прийняття остаточного рішення. За 2015 р. за ст. 294 КК України зареєстровано 24 кримінальних правопорушення, а до суду спрямовано 14 обвинувальних актів, 4 провадження було закрито, а 9 – залишилися без прийняття остаточного рішення. У 2016 р. за ст. 294 КК України зареєстровано 9 кримінальних правопорушень, а направлено до суду з обвинувальним актом лише 1 та 3 було закрито на підставі п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України, у 8 провадженнях рішення про спрямування до суду або призупинення не приймалися [1].

З наведених даних видно, що кількість кримінальних проваджень, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 294 КК України, у декілька разів перевищує кількість проваджень про масові заворушення, за результатами розслідування яких до суду було спрямовано обвинувальні акти. Більшість кримінальних проваджень за ст. 294 КК України або закривається з різних підстав, або залишаються без прийняття остаточного процесуального рішення, що свідчить про низьку ефективність протидії масовим заворушенням правоохоронної і судової системи та необхідність її підвищення. Важливе місце у цьому належить нормам про кримінальну відповідальність за масові заворушення та суміжні з ними злочини, їх правильному тлумаченню і застосуванню усіма учасниками кримінального судочинства.

Встановивши кримінальну відповідальність за масові заворушення, законодавець не дав законодавчого визначення поняття про них. Унікають визначення поняття «масові заворушення» у своїх працях про них й багато авторів. Пленум Верховного Суду України (далі – ВСУ) питання про масові заворушення у своїй постанові від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» обходить увагою, як і питання про відмежування хуліганства, вчине-

ного групою осіб, від масових заворушень, хоча у п. 15 своєї Постанови від 28 червня 1991 р. № 3 «Про судову практику у справах про хуліганство», яка втратила чинність на підставі п. 18 його Постанови від 22 грудня 2006 р. № 10, зазначалось: «Масові безпорядки передбачають наявність натовпу, який керується різними мотивами. Її учасники безпосередньо вчиняють погроми, руйнування, підпали та інші подібні дії або чинять збройний опір владі і цим можуть дезорганізувати і навіть паралізувати на якийсь час діяльність органів влади і управління, створюючи загрозу для громадської безпеки. При груповому ж хуліганстві ці ознаки відсутні. Винні, діючи з хуліганських мотивів, намагаються лише грубо порушити громадський порядок» [2]. Враховуючи, що склади злочинів, передбачених статтями 293, 294 і 296 КК України мають низку спільних об'єктивних і суб'єктивних ознак, недосконалість вказаних норм та відсутність чітких рекомендацій ВСУ щодо їх тлумачення ускладнюють їх розмежування та правильне застосування.

М. Й. Коржанський зазначав: «Масовими заворушеннями називається порушення громадського порядку невинною кількістю людей – натовпом. Об'єктивно масові заворушення проявляються у: насильствах над особою; погромах; підпалах; вибухах; знищеннях майна; опорі представників влади із застосуванням зброї чи інших предметів, які використовуються як зброя» [3, с. 451]. Масові заворушення характеризуються участю в них великої кількості осіб незалежно від наявності чи відсутності попередньої змови й заздалегідь розробленого плану злочинних дій. ... дії юрби скеровані не проти окремого потерпілого (підприємства, організації, особи), а мають спрямованість проти існуючого правопорядку, що виражається в протистоянні законним органам державної влади, і зовнішнім проявом цього є насильство над людьми, погроми, підпали, знищення майна та інші дії, вказані в диспозиції ст. 294; кількість учасників заворушення не обмежена, до них можуть приєднуватися інші учасники, а окремі від них відходять [4, с. 543]. В. О. Навроцький дає наступне визначення: «Масові заворушення – це завжди дії юрби, яка діє стихійно, хоча може бути й керована цілком, чи в окремих своїх частинах. Така юрба веде себе агресивно. Її учасники вчиняють дії, які визнаються злочинами і при їх виконанні однією особою» [5, с. 750]. Існує точка зору, що масові заворушення – це завжди дії агресивного натовпу, який спровокований організатором [6, с. 168]. Та ще у далекі 80-ті роки минулого століття М. І. Ковальов характеризував масові заворушення (безпорядки) як порушення громадського порядку, вчинене натовпом людей, що зібралися, як правило, незадоволені певними діями влади, установ або підприємств; таким порушенням може бути зрив заходів, які організовувались, дезорганізація їх діяльності і т. п., якщо воно супроводжувалось руйнуваннями, підпалами, погромами і іншими подібними діями або збройним опором владі. Якщо вказаних наслідків не було, то все скоєне повинно кваліфікуватись за ст. 190-3 (ст. 190-3 КК РРФСР 1960 р. «Організація або активна участь в групових діях, що порушують громадський порядок») [7, с. 61]. Поняття «натовп» розуміється як велике неорганізоване скупчення людей [8, с. 315]; «юрба» – велике, безладне, неорганізоване скупчення людей; натовп, ... гурт [9, с. 850].

На підставі викладеного, а також логічного осмислення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину «масові заворушення», передбаченого ст. 294 КК України, можна визначити, що масові заворушення – це грубе, спрямоване проти існуючого правопорядку порушення громадського порядку, здійснюване агресивними діями юрби, що супроводжуються насильством над особою та/або погромами, підпалами, знищенням чи пошкодженням чужого майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням людей, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовуються як зброя.

Статтю 294 КК України встановлено відповідальність за дві форми участі у масових заворушеннях: за організацію

масових заворушень та активну участь у масових заворушеннях. Організація масових заворушень є найбільш небезпечною формою цього злочину, бо саме вона є однією з головних причин виникнення масових заворушень, осередком їх витоків та джерелом живлення. Тому перед правоохоронними органами і судами постає завдання вживати вичерпних заходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за масові заворушення не тільки їх безпосередніх активних учасників, але й, у першу чергу, їх організаторів.

У науці кримінального права не існує єдності точок зору в питанні про те, перелік яких дій охоплюються поняттям «організація масових заворушень». Так В. А. Ломако зазначає, що організація масових заворушень полягає в підбурюванні людей, які стихійно зібралися, до масових виступів, насильства над людьми чи окремою особою, погромів, підпалів, захоплення споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади, а також провокаційні дії, вчинені з метою викликати відповідні дії натовпу або окремих його учасників, а також керівництво діями натовпу чи окремих його груп при вчиненні зазначених у законі дій [10, с. 802]. «Організація масових заворушень – це об'єднання людей для участі у масових заворушеннях, керівництво натовпом, підбурювання до вчинення дій, які являються собою масові заворушення, провокаційні дії, вчинені з метою викликати відповідну поведінку великих груп людей. Способи організації масових заворушень можуть бути різноманітними (виступ на мітингах, оголошення різноманітних звернень, розробка планів по збурюванню натовпу, розподіл ролей серед окремих учасників масових заворушень тощо), – зазначає В. О. Навроцький [5, с. 750].

Термін «організувати» означає: створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них; здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку проведення; згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою, зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь; чітко налагоджувати, налажувати впорядковувати що-небудь [8, с. 479].

Вбачається, що організацію масових заворушень слід розуміти відповідно до положень ч. 3 ст. 27 КК України, тобто як дії особи, яка приймала участь в організуванні масових заворушень шляхом участі в розробці плану, схиланні, у т. ч. через засоби масової інформації, соціальні мережі в Інтернеті, інших осіб до участі в масових заворушеннях чи керувала підготовкою до масових заворушень або юрбою під час масових заворушень, або утворила з метою вчинення масових заворушень організовану групу чи злочинну організацію, які спричинили масові заворушення, або керувала такою групою чи організацією, або яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності такої групи чи злочинної організації.

У слідчій та судовій практиці слід приділяти належну увагу й кримінально-правовій оцінці поведінки осіб, які своїми діями або бездіяльністю спровокували виникнення масових заворушень або підбурювали до участі в них, але при цьому не є їх організаторами або активними учасниками. Дії, що провокують масові заворушення, а також підбурювання до масових заворушень, цитовані вище автори розглядають як організацію масових заворушень. Така точка зору вбачається не досить коректною і підлягає уточненню. По-перше, провокація масових заворушень може бути наслідком як умисних дій, так і необережності та може не спрямовуватись щодо певних осіб, а підбурювання до злочину вчинюється лише з прямим умислом і здійснюється щодо певних осіб. По-друге, організатор злочину – це особа, яка свідомо виконує низку дій, спрямованих на те, щоб за участю інших осіб було здійснено конкретний злочин. Окрім дій, передбачених ч. 3 ст. 27 КК України, організатор злочину може також виконувати функції підбурювача, пособника, а також бути співвиконавцем злочину, тобто дії, передбачені ч. 2, 4 і 5 ст. 27 КК України. Але злочинна поведінка організатора злочину не може обмежуватись лише підбурюванням до злочину.

Наприклад, Кіровським районним судом м. Кіровограда ОСОБА_3 була засуджена за ч. 2 ст. 28 та ч. 1 ст. 294 КК України за те, що за попередньою змовою з ОСОБА_16 та іншою особою, відносно якої є окреме кримінальне провадження, приблизно 25 січня 2014 р., керуючись метою і мотивами порушення конституційного права учасників мітингу на мирне зібрання і вільне волевиявлення, яке планувалося на 26 січня 2014 р., та його зриву, діючи умисно та узгоджено, як організатори злочину, вжили ряд дій по організації масових заворушень, поєднаних з порушенням громадського порядку та супроводженням насильства над громадянами, які повинні були брати участь у мітингу, або які висловлювали всіляку підтримку учасникам мітингу, допускаючи при цьому запліднення їм тілесних ушкоджень, побоїв, вчинення погромів, та відшукали і залучили до участі в масових заворушеннях невстановлених слідством осіб чоловічої статі, розподілили ролі серед учасників масових заворушень, та умисно за попередньою змовою організували масові заворушення [11].

Термін «провокація» означає зрадницьку поведінку, підбурювання кого-небудь до таких дій, які здатні потягнути за собою тяжкі для нього наслідки [9, с. 21]. Публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, а також розповсюдження матеріалів такого змісту, відповідальність за які встановлена ст. 295 КК України, по-суті є підбурюванням до масових заворушень. Підбурювання до злочину «масові заворушення» – це свідомі умисні дії, спрямовані на виникнення у невизначеного кола осіб бажання вчинити масові заворушення, що будуть супроводжуватись насильством над людьми, погромами та іншими діяннями, передбаченими ст. 294 КК України. Провокація ж злочину «масові заворушення» може бути наслідком як свідомих дій, так і дій, вчинених з необережності. Судовій практиці відомі випадки, коли масові заворушення були спровоковані дорожньо-транспортною пригодою за участю правоохоронців або лікарською помилкою чи недбалістю медичного персоналу, що призвели до смерті людини, або здійсненням насильства представниками влади. Провокатор, який діє навмисно, нерідко і є організатором злочину або представляє його інтереси.

Тому твердження, що організація злочину «масові заворушення» може полягати у підбурюванні до нього або його провокації, вбачається таким, що не повною мірою відповідає змісту понять «організатор злочину» та «організація злочину». Умисна провокація злочину має розглядатися як різновид підбурювання до злочину, тобто як умисні свідомі дії, спрямовані щодо конкретної людини або певної групи

людей з метою виникнення у неї (них) бажання вчинити певні протиправні дії або заподіяти певні суспільно небезпечні наслідки, за які встановлена кримінальна відповідальність.

Дії особи, яка підбурює чи умисно провокує іншу особу до вчинення злочину, у т. ч. масових заворушень, на нашу думку, охоплюються положеннями ч. 4 ст. 27 КК України, за винятком коли такі дії передбачені окремою нормою як самостійний склад злочину, наприклад, публічні заклики: до погромів та інших дій (ст. 295 КК України); до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України) та ін.

Законодавство деяких країн розмежує відповідальність організатора і керівника, провокатора та активного учасника масових заворушень. Так, у ст. 106 Кримінального Кодексу Японії встановлено, що «керівники безпорядків караються..., особи, які посилювали безпорядки тим, що керували іншими, або очолювали інших людей караються...» [12, с. 77-78]. Така конструкція диспозиції вбачається більш вдалою.

На підставі викладеного доходимо наступних висновків:

1) під організацією масових заворушень слід розуміти дії особи, яка приймала участь в організуванні масових заворушень шляхом участі в розробці плану, схваленні, у т. ч. через засоби масової інформації, соціальні мережі в Інтернеті, інших осіб до участі в масових заворушеннях чи керувала підготовкою до масових заворушень або юрбою під час масових заворушень, або утворила з метою вчинення масових заворушень організовану групу чи злочинну організацію, які спричинили масові заворушення, або керувала такою групою чи організацією, або яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності такої групи чи злочинної організації;

2) ч. 1 ст. 294 КК України слід викласти у наступній редакції: «Організація масових заворушень, тобто грубого порушення громадського порядку, спрямованого проти існуючого правопорядку, здійснюваного агресивними діями юрби, що супроводжувалися насильством над особою або/та погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням людей, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також керування діями учасників масових заворушень або активна участь у масових заворушеннях...».

Активна участь у злочині «масові заворушення» – його друга форма. Вона полягає у активній поведінці суб'єкта цього злочину, зміст і зовнішній прояв якої є предметом наступної наукової статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистична інформація – Генеральна прокуратура України за 2013–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id.
2. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 року № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-91>.
3. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : Навчальний посібник / М. Й. Коржанський. – Вид. 2-ге. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. У 2-х ч. / За заг. ред. Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. – К. : «ФОРУМ», 2001. – 942 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А. С. К., 2001. – 1104 с.
6. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія / І. М. Копотун. – К. : ПП «Золоті ворота», 2013. – 472 с.
7. Советское уголовное право : Часть Особенная. Учебник / Под. ред. М. И. Ковалёва. – М. : Юрид. лит., 1983. – 480 с.
8. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008. – Т. 2 : К–П. – 928 с.
9. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-е вид., виправ. – К. : АКОНІТ, 2008. – Т. 3 : П–Я. – 864 с.
10. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
11. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 13 липня 2015 року № 46614492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : reyestr.court.gov.ua
12. Уголовный кодекс Японии. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002.